

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

УДК 281.9 (477.51)

Максим Блакитний

●

ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЄПАРХІАЛЬНОГО СВІЧКОВОГО ЗАВОДУ (1872 – 1916 рр.) ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСІВ "ЧЕРНИГОВСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ИЗВЕСТИЯ" ТА "ВЕРА И ЖИЗНЬ"

У статті на підставі матеріалів, які були опубліковані у часописах "Черниговские епархиальные известия" і "Вера и жизнь", йдеться про діяльність Чернігівського єпархіального свічкового заводу у 1872 – 1916 рр. Головна увага приділена питанню фінансування даним підприємством різних церковно-освітніх проєктів у Чернігівській єпархії.

Ключові слова: Чернігівська єпархія, завод, підприємство, свічки, прибуток.

Будь-яка церква, як організаційна структура, потребує матеріальних або грошових коштів, що надходять від держави і людей у вигляді пожертв, та які можна спрямувати на вирішення нагальних проблем. Так, керівництво Російської імперії для того, щоб покращити економічне становище Православної церкви і змінити на краще фінансування духовних навчальних закладів, дозволило на початку 70-х рр. XIX ст. відкривати єпархіальні свічкові заводи, які юридично ставали монополістами у виробництві та реалізації своєї основної продукції на території окремих єпархій.

Часописи "Черниговские епархиальные известия" і "Вера и жизнь" дозволяють висвітлити різні аспекти життя Чернігівської єпархії XIX – початку XX ст., у тому числі й господарський. Так, на сторінках єпархіальної газети були опубліковані матеріали, які дають можливість дослідити функціонування Чернігівського єпархіального свічкового заводу, починаючи з часу його утворення.

Можемо стверджувати, що фактично розробкою і вивченням даної проблеми майже ніхто не займався. Так, лише у 1914 р. священник з Глухова Г.Кучеровський оприлюднив на сторінках єпархіального часопису "Вера и жизнь" нарис про Чернігівський свічковий завод. Він дуже стисло охарактеризував обставини заснування підприємства, навів деякі дані про кількість проданих свічок, прибутки і видатки на початку XX ст. Г.Кучеровський наголосив на тому, що на той час було дуже важко визначити, скільки саме коштів з прибутків заводу було надано на потреби Чернігівської єпархії. Дана ситуація, на думку автора, була зумовлена тим, що на підприємстві існували проблеми з належним веденням фінансової звітності у 1890-1891 рр. та через те, що єпархіальне духовництво не завжди розуміло і неналежним чином оцінювало всю користь від діяльності свічкового заводу. Г.Кучеровський зазначав: "Свечной епархиальный завод это тот фундамент, на котором основано, построено, выросло и держится все сложное здание епархиальной жизни, как крупной церковной единицы. Свечной завод это сундук, из которого епархия черпает ресурсы для строения и содержания своих зданий. Здание это постепенно растет и ширится, фундамент же под ним один и тот же." Тобто

© Блакитний Максим Михайлович – науковий співробітник Чернігівського історичного музею імені В.В.Тарновського.

видатки Чернігівської єпархії збільшувалися кожного року, і весь їх непосильний тягар лягав на підприємство. Священик Г.Кучеровський пропонував керівництву єпархії звернути належну увагу на завод як головний єпархіальний об'єкт і поділити достатньо сил, часу та коштів на його реформування. На початок ХХ ст. прибуток заводу з кожним роком зменшувався, а єпархіальні витрати – збільшувалися. Автор статті акцентував на тому, що на той час існувала "стара проблема", коли духовництво і церковні старости купляли свічки на інших підприємствах за допомогою "контрабанди" [1].

Увесь термін функціонування Чернігівського єпархіального свічкового заводу умовно можна розділити на кілька періодів. У основу даного поділу, на нашу думку, слід покласти важливі для діяльності місцевого підприємства рішення як єпархіального керівництва, так і заводського управління.

Перший період обмежується 1872 – 1885 рр. Його можна охарактеризувати як етап становлення свічкового підприємства. Утворенню Чернігівського єпархіального свічкового заводу передували такі обставини. 19 січня 1872 р. Святійший синод видав указ, який дозволяв духовництву православних єпархій Російської імперії для збільшення церковних прибутків облаштовувати свічкові заводи і крамниці. Ініціатива заснування Чернігівського свічкового заводу належала чернігівському єпископу Нафанаїлу. Зокрема, 3 травня 1872 р. він запропонував депутатам єпархіального з'їзду духовництва створити єпархіальне свічкове підприємство у Чернігові. Передбачалося, що кошти, які б надходили від продажу свічок до церков, а згодом на завод, можна було б спрямовувати на утримання духовних навчальних закладів єпархії. Слід зазначити, що на той час уже діяв свічковий завод, який належав архієрейському будинку, він давав можливість отримувати приблизно 4 тис. крб. чистого прибутку на рік. Архієрейське управління, реагуючи на дану ситуацію, заявило, що з дозволу преосвященного Нафанаїла їхній завод може бути переданий духовництву Чернігівської єпархії на вигідних умовах. На єпархіальному з'їзді духовництва у травні 1872 р., коли обговорювалося це питання, зокрема, йшлося і про те, що свічкове підприємство з часом приносило б прибуток 4-12 тис. крб. на рік. Станом на 1872 р., у єпархії діяло 1170 церков, кожна з яких за рік продавала прихожанам приблизно 16 кг свічок. Враховуючи цінову ситуацію, пропонувалося закупляти віск по 20 крб. за пуд (один пуд – 16,38 кг).

4 травня 1872 р. була утворена спеціальна комісія, до складу якої увійшли священники П.Огієвський, М.Главінський, В.Бучинський і А.Некрашевич, вони ж повинні були вивчити стан свічкового заводу при архієрейському управлінні. Вже 6 травня комісія звітувала про надійну роботу підприємства. З'їзд духовництва вирішив придбати завод і перетворити його на свічкове підприємство Чернігівської єпархії. Передбачалося, що три співробітники заводського управління за свою роботу будуть отримувати по 100 крб. на рік з прибутків підприємства. Наглядачем заводу депутати з'їзду обрали священника Т.Стефановського, а членами комітету заводського управління – священників Миколаївської церкви м.Чернігова П.Соколова та Катерининської – І.Кибальчича. Церквам і монастирям від того часу заборонялося власне виробництво свічок. Крім того, згідно з рішенням депутатів усі церкви Чернігівської єпархії повинні були продавати у себе лише свічки, вироблені єпархіальним заводом, у містечках дозволялося відкривати церковні свічкові крамниці. Для забезпечення підприємства сировиною у необхідних обсягах причти і церковні старости були зобов'язані закуповувати дешевий бджолиний віск – не дорожче 20 крб. за пуд, і якщо була нагальна потреба, вони могли використовувати для цього кошти приходських храмів. Депутати духовництва також заборонили церквам виробляти свічки з недогарків – їх треба було доправляти на єпархіальний завод для переробки за окрему грошову винагороду. Підприємство мало виробляти 5 тис. пудів (81 тис. 900 кг) свічок на рік. Для цього необхідно було мати 3 тис. пудів (49 тис. 140 кг) воску. Щорічно 2 тис. крб. з прибутків заводу треба було передавати до архієрейського управління як плату за придбання свічкового заводу. Наглядач підприємства повинен був отримувати за свою службу 1 тис. крб. на рік, а його

помічник – 500 крб., їм обом надавалися службові помешкання з опаленням та освітленням. Такі постанови і пропозиції єпархіального з'їзду були затверджені чернігівським єпископом Нафанаїлом 18 травня 1872 р. [2]

Офіційно Чернігівський єпархіальний свічковий завод почав працювати з 5 липня 1872 р. На той час на підприємстві був один паровий казан, на складі зберігалось понад 204 пудів (3342 кг) свічок з білого воску різних сортів без золочіння (з них понад 2 пуди – тримірних білих, тримірних траурних і пасхальних свічок), 130 книжок сусального золота [3].

7 липня того ж року спеціальна комісія, до складу якої увійшли: голова – кафедральний протоієрей Є.Пучковський, члени – протоієреї С.Шугаєвський і А.Страдомський, священники – Ф.Ладухин, І.Кибальчич, П.Карпинський, В.Еланський, П.Добровольський, Т.Стефановський, О.Юшков, В.Балонівич і П.Соколов, затвердила акт про передачу підприємства від економа архієрейського будинку архімандрита Феодосія наглядачу єпархіального свічкового заводу священнику Т.Стефановському. Чернігівський преосвященний Нафанаїл дозволив комісії узяти кредит у розмірі 100 тис. крб. під 5 % річних для налагодження і збільшення обсягів виробництва на підприємстві [4].

10 листопада 1872 р. чернігівський єпископ Нафанаїл затвердив інструкцію, яка регулювала діяльність комітету заводського управління. Її основні положення були такими: посади членів комітету (наглядача і двох міських священників) були виборними, наглядач заводу (він же голова комітету) відповідав за виробничу і фінансово-господарчу діяльність. Комітет мав дві іменні печатки. Гроші, що належали підприємству, повинні були зберігатися у ризниці архієрейського будинку. Продаж свічок мав відбуватися за готівку, у борг надавалася тільки половина продукції (у залежності від річних норм використання свічок), при цьому враховувалася потреба окремих церков. Комітет міг сам позичати гроші у борг під 5% річних. Значна частина прибутку заводу повинна була йти на утримання духовних навчальних закладів Чернігівщини, а також на інші єпархіальні потреби. Наглядач був зобов'язаний приймати віск (недогарки), які залишалися від використаних свічок, за ціною від 18 до 21 крб. за пуд. Головними особами на підприємстві були наглядач та його помічник, які відповідали за виробництво свічок [5].

У другій половині 1872 р. – на початку 1873 р. заводський комітет закуповував жовтий віск, у тому числі і в Чернігові. Ціна воску доходила до 20 крб. за пуд. Єпархіальний завод приймав залишки свічок (недогарки) по ціні 18 – 21 крб. за пуд у залежності від якості сировини. Однак із багатьох церков і монастирів взагалі не привозили рештки використаних свічок. Значна кількість церков Чернігівської єпархії продовжувала купувати свічки на приватних підприємствах, а монастирі взагалі виробляли їх у себе для задоволення власних потреб.

З 1 грудня 1872 р. преосвященний Нафанаїл дозволив у Чернігові, в крамниці купців Селокових, продавати свічки єпархіального свічкового заводу. Планувалося також налагодити збут продукції в Острі (у крамниці купця 2-ої гільдії Заболотного) та у купця П.Цвета в Чернігові. Того часу на свічковому підприємстві працювало 6 робітників, яким допомагали три підлітки [6].

З дозволу місцевого церковного керівництва у 1872 р. Чернігівське єпархіальне жіноче училище на потреби свічкового заводу надало кредит у розмірі 10 тис. крб., архієрейське управління завершило передачу різних матеріалів (на суму 32 тис. 560 крб.), 1135 крб. надійшло до підприємства як позичка від деяких церков та ін. Загальна ж сума кредиту, який узяв завод, становила 53 тис. 579 крб. З липня 1872 р. по 1 лютого 1873 р. єпархіальне підприємство від продажу свічок отримало понад 23 тис. крб. За цей же період на закупівлю сировини (воску), виплату позики архієрейському управлінню, на платню робітникам та ін. було витрачено понад 30 тис. крб. Згідно з висновками керівництва Чернігівської єпархії, завод працював добре, оскільки тільки за сім місяців його роботи було отримано майже 10 тис. крб. чистого прибутку.

На початку 1873 р. депутати духовництва на єпархіальному з'їзді обговорювали

питання про засоби збільшення продажу заводом свічок і організацію належної конкуренції з купцями. З цього приводу було прийняте рішення, згідно з яким свічки єпархіального підприємства слід було продавати трохи дешевше. Також депутати дозволили реалізувати продукцію свічкового заводу деяким купцям, а саме: Селокам у Чернігові (які припинили виробництво власних свічок) і Заболотному в Острі [7].

З єпархіального часопису довідуємося, яку кількість свічок потребували окремі повіти Чернігівщини. Так, на початку 70-х рр. XIX ст. церкви м. Ніжина та Ніжинського повіту використовували понад 202 пуди свічок на рік [8].

17 липня 1873 р. Чернігівська духовна консисторія своїм указом за № 6459 підтвердила попередні рішення єпархіального керівництва, якими заборонявся продаж по церквах свічок, вироблених іншими підприємствами, а не Чернігівським свічковим заводом [9]. Тим самим єпархіальне керівництво перетворювало його на місцевого монополіста.

У 1872-1873 рр. підприємство реалізувало 1044 пуди свічок на суму понад 24 тис. крб. За той же період було придбано 778 пудів воску, на що було витрачено 16 тис. 472 крб. На початку липня 1873 р. благочинні Чернігівської єпархії були винні заводу 8879 крб. за поставлені ним свічки. Борг підприємства перед архієрейським будинком становив 30 тис. крб. Для його погашення Чернігівське єпархіальне жіноче училище надало підприємству ще один кредит у розмірі 18 тис. крб. На заводському складі зберігалось товарів і матеріалів на загальну суму 32 тис. 560 крб. [10]

У 1873 р. службовці і робітники заводу отримали за рік 3350 крб. платні. Чистий прибуток становив 14 тис. 438 крб. З них 4456 крб. було сплачено за оренду приміщень і земельної ділянки архієрейському будинку. У жовтні 1874 р. члени заводського комітету (наглядач – священник Т. Стефановський, священники – І. Кибальчич і П. Соколов) констатували, що на території Чернігівської єпархії було вкрай важко придбати необхідний для виробничого процесу жовтий віск [11].

Сам Чернігівський єпархіальний завод безпосередньо не займався постачанням церквам свічок. Цим питанням переймалися благочинні, які виконували обов'язки комісіонерів, вони ж закупували віск та недогарки. На початок липня 1874 р. благочинні завинили підприємству 11 тис. 641 крб., окремі з них заборгували гроші за період від трьох до дев'яти місяців. Депутати єпархіального з'їзду вирішили того ж року вкласти 10 тис. крб. із прибутків заводу у збільшення його виробничих потужностей, планувалося також протягом п'яти наступних років спрямовувати щороку 5 тис. крб. на побудову нових корпусів Чернігівського духовного чоловічого училища [12].

11 грудня 1874 р. імператор Олександр II у відповідь на подання Чернігівської духовної консисторії видав указ, згідно з яким церкви єпархії мали використовувати свічки, вироблені виключно місцевим свічковим заводом [13]. Тобто центральна влада зі свого боку підтвердила монополне право підприємства на даний вид діяльності на території Чернігівської губернії.

Таким чином, у перші роки діяльності Чернігівського єпархіального свічкового заводу відбулося його структурне оформлення і становлення; місцевими церковними та вищими органами влади були прийняті необхідні постанови і накази, що регулювали діяльність підприємства та реалізацію ним головної продукції.

Як повідомляла єпархіальна газета, у 1878 р. священник Конотопського повіту М. Тимашевський, згідно з наказом Чернігівського єпархіального керівництва, займався закупівлею значних обсягів сировини (воску) у купців Єльфимових із м. Конотоп для потреб заводу [14]. В одному з нарисів про свічкове підприємство було зазначено, що вже у середині 70-х рр. XIX ст. на території Російської імперії вироблявся і рослинний віск, ціна одного пуда якого доходила до 12 крб. Комітет єпархіального заводу звітував, що воску такого походження на підприємстві спеціально не використовували (лише помилково у 1875-1876 рр.). У процесі виробництва свічок на заводі користувалися тільки натуральним бджолиним воском (який коштував 22 крб. за пуд, станом на 1874 р.). Наглядачем підприємства на той час був священник М. Розумовський (з 1878 р.) [15].

Фактично, вже у перші роки діяльності єпархіального свічкового підприємства воно почало виправдовувати основну мету, з якою створювалося, – надавати кошти на розвиток духовних навчальних закладів Чернігівської єпархії. Так, на потреби Чернігівського єпархіального жіночого училища 1873 р. було надано 3917 крб., для побудови нових корпусів Чернігівського чоловічого духовного училища з коштів заводу у 1876 р. було видано 7 тис. крб., у 1877 р. – 4 тис. крб., у 1878 р. – 8 тис. [16]

Водночас з початком функціонування підприємства поступово з'явилася проблема, яка залишилася нерозв'язаною й у наступні роки, а саме – борги "клієнтів". Так, на кінець 1879 р. церкви були винні заводу за відпущені свічки понад 25 тис. крб. Найбільшу суму (2212 крб.) заборгував староста Успенської церкви м. Ніжина купець Куликов [17]. На початок квітня 1880 р. церкви завинили підприємству вже майже 33 тис. крб. Найбільшу суму (1496 крб.) заборгував священник Ново-зібківського повіту Діомидов [18]. На 1 квітня 1881 р. дебіторська заборгованість становила понад 40 тис. крб. [19] Тобто кожного року загальний борг церков перед єпархіальним свічковим підприємством збільшувався. Як наслідок – на заводі не вистачало обігових коштів і готівки для належного ведення операцій із закупівлі сировини та виготовлення продукції. Звісно, що борги з часом поверталися, але неврегульована проблема залишалася і надалі та призводила до всіляких негараздів.

Таким чином, у перший період відбулося організаційне оформлення і становлення свічкового підприємства як нового господарського елемента Чернігівської єпархії.

Другий етап 1885 – 1890 рр.: реорганізація управління на основі прийняття місцевим єпархіальним керівництвом постанов відносно посередників та боргів підприємства.

Двічі на рік (у лютому і червні) на заводі проводилася ревізія. Зокрема, згідно з висновками ревізійної комісії, які були доведені до відома депутатів єпархіального з'їзду, свічкове підприємство на кінець 1884 р. перебувало у вкрай важкому становищі. Така ситуація, на думку ревізорів, була викликана великими боргами заводу і не завжди обгрунтованими податками, покладеними на підприємство керівництвом Чернігівської єпархії. Скрутне становище було спричинене також неналежним веденням бухгалтерії заводським управлінням та інколи байдужим ставленням членів комітету до виконання своїх обов'язків. Депутати з'їзду запропонували такі заходи для покращення ситуації на підприємстві: переобрання членів управлінського комітету, зміна способу ведення бухгалтерського обліку, зменшення непомірних грошових вистрків на потреби єпархії та ліквідація боргів. З метою погашення заводських боргів планувалося починаючи з 1886 р. збирати кошти з церков Чернігівщини – по 15 крб. на рік з кожного храму. 30 січня 1885 р. чернігівський єпископ Веніамін затвердив цю пропозицію депутатів. Того ж таки дня на посаді наглядача підприємства був затверджений обраний більшістю депутатів священник А.Некрашевич. Членами заводського комітету стали: вчитель Чернігівського духовного училища О.Корейша, священники – М.Смирнов і В.Миславський [20].

Нові співробітники заводського управління з'ясували, що борги підприємства утворювалися внаслідок несумлінної діяльності комісіонерів (посередників), які замовляли і купували на заводі свічки у кредит, а потім доставляли та розповсюджували їх по церквах. Комісіонери отримували свічки без грошової застави, своєчасно не сплачували заводу грошей за проданий товар, їхню діяльність взагалі ніхто не контролював. Так, дуже багато комісіонерів не сплачували підприємству коштів за товар по півроку і більше. Ті документи, що існували на той час у комісіонерів, не дозволяли чітко визначити, коли, скільки і якої якості вони отримували товар, скільки його продали і яка сума готівки надходила до них. Деякі комісіонери взагалі продавали свічки за завищеними цінами. Депутати єпархіального з'їзду вкрай негативно поставилися до існування комісіонерства і наполягали на

тому, щоб гроші, які посередники отримували за свічки від церков, негайно доставлялися на завод. Депутати вирішили підпорядкувати діяльність комісіонерів місцевим радам благочинних, які відтепер повинні були самі добирати благонадійних посередників. Комісіонери ж від того часу зобов'язані були ретельно вести фінансову звітність. Новий наглядач заводу священик А.Некрашевич повідомив депутатів і про те, що комісіонери дуже часто постачали недоброякісний віск, вимагаючи за нього значні кошти. Також фінансові проблеми на підприємстві спричинило неналежне оформлення і видача церквам позик. З 1885 р. єпархіальне керівництво за клопотанням депутатів духівництва взагалі заборонило їх видачу [21].

Ретельно ознайомившись зі станом справ на заводі і вивчивши виробничий процес, члени заводського комітету в травні 1885 р. повідомили депутатів єпархіального з'їзду про нагальні проблеми, які потрібно було вирішити, а саме: замінити два залізні парові двигуни на мідні, полагодити дахи майстерні і комори, була також висловлена пропозиція скористатися послугами фармацевта для визначення якості воску. Провізор міської аптеки Маркельс пропонував здійснити дану роботу без оплати, а тільки за почесну винагороду (працювати на постійній основі Маркельс погоджувався лише за умови, що платня буде становити 600 крб. на рік). Співробітники управління заводу наполягали на користі співпраці з Маркельсом. На рахунках підприємства того року зберігалось 28 тис. 601 крб. [22]

У жовтні 1885 р. Чернігівське губернське попечительство дитячих притулків повідомило єпархіальне керівництво про бажання продати будинок Чернігівського дитячого притулку, що містився на Шосейній вулиці, з церквою, садибою, кам'яними і дерев'яними господарськими будівлями. Попечительство через почесного члена купця О.Серафимовича звернулося до заводського комітету з пропозицією придбати будинок для потреб духівництва на вигідних умовах. Ціна будинку дитячого притулку з садибою була визначена у 11 тис. крб. У разі ж його купівлі свічковим підприємством сплачувати гроші можна було протягом десяти років. Під час перемовин йшлося також про те, що приміщення будинку можна буде пристосувати для проведення єпархіальних з'їздів, адже священики Чернігівської єпархії на той час вимушені були винаймати для цих потреб приватні готелі. У майбутньому в будинку можна буде продавати свічки за цінами виробника. Реагуючи на дану пропозицію, преосвящений Веніамін 29 жовтня 1885 р. дозволив управлінню підприємства провести дану купівельну операцію за рахунок власних коштів [23].

Проведені керівництвом Чернігівської єпархії у 1885 р. невідкладні заходи по стабілізації ситуації на заводі дозволили підприємству отримати 37 тис. 321 крб. чистого прибутку. З цієї суми заводський комітет надав 7 тис. крб. на закінчення будівництва нового корпусу Чернігівського єпархіального жіночого училища, 6393 крб. – Чернігівському чоловічому духовному училищу, 21 тис. 927 крб. – на погашення внесків церков по єпархіальному будівельному капіталу, 2500 крб. сплатив купцю Алейнову за поставлену сировину [24]. На 1 січня 1886 р. основний капітал і фонди підприємства становили 173 тис. 713 крб. Церкви Чернігівської єпархії були винні заводу 67 тис. 489 крб. Згідно з висновками заводського управління і ревізійної комісії, фінансове становище підприємства значно покращилося у порівнянні з попередніми роками.

На той час (1885 р.) ціни на товари, які виробляв завод, були такі: свічки з золотінням – 31 крб. 40 коп. за пуд, без золотіння – 30 крб. 40 коп. за пуд, жовті свічки – 26 крб. 40 коп., віск – 25 крб. за пуд. На виробництво продукції і закупівлю сировини підприємство витрачало такі кошти: свічок із золотінням – 24 крб. 50 коп. за пуд, без золотіння – 24 крб. 10 коп. за пуд, жовтих – 22 крб. 20 коп., воску – 19 крб. 40 коп. за пуд. Робітникам і службовцям разом у 1885 р. було сплачено 7573 крб. За оренду будівель і землі підприємство сплатило 3000 крб. [25]

Окрім виробництва своєї основної продукції – свічок, підприємство виготовляло або реалізувало також натільні хрестики, віск, смирну сіамську і звичайну, ладан афонський, антиохійський, духмяний, звичайний, росний № 1, росний № 2 і дерев'яне (оливкове) масло.

Товари поставляли (у різні роки) такі виробники і підприємства: віск – купці Варламов, Гриньов, Беляєв, Маргуліс, Хойтович, Сачко, Кунін, Струкова, Є.Томілін, Аврамов, К.Дмитренко, Баскин, Хелмер, Переплетчиков, Н.Вареников, Хальфін, Жуков, Л.Бень; гнотовий папір – брати Фоломіни з Києва і Ципін; сусальне золото – Думлінський; обгортковний папір – Лов'янов, фабрика князя Паскевича (Гомель); рогожу – Смирнов; ладан і оливу – Дуглеров; цеглу – Доброницький; бланки і етикетки – Чернігівська губернська друкарня; дрова – А.Беренстон. [26].

З середини 80-х рр. XIX ст. на сторінках часопису "Черниговские епархиальные известия" регулярно, двічі на рік, друкувалися докладні звіти про роботу свічкового заводу, які дають змогу ретельно розглянути окремі види діяльності підприємства та його фінансові показники. Зокрема, у них зазначалися дані про видатки і прибутки підприємства, борги клієнтів і заводу, відомості про вироблену продукцію, кошти, які були надані на потреби єпархії, інформація про постачальників товарів та ін. Так, зі звіту за 1886 р. довідуємося, що завод внаслідок різноманітних операцій отримав 175 тис. 826 крб., чистий прибуток становив 28 тис. 311 крб., витрати на потреби єпархії: 7508 крб. на добудову будинку Чернігівського єпархіального жіночого училища, 5 тис. крб. – емеритальній касі. Обіг грошей, товарів і матеріалів становив 881 тис. 18 крб. Фонди підприємства оцінювалися у 138 тис. 301 крб. На кінець 1886 р. завод був винен: купцю Варламову за придбаний у нього віск – 9057 крб., купцю Томильну – 8762 крб. (також за віск), купцю Л.Беню – 373 крб., емеритальній касі – 30 тис. 900 крб. [27]

Чернігівський єпископ Веніамін у 1888 р. своїм наказом скасував існування такого явища, як комісіонерство [28].

У 1889 р. на сторінках часопису "Черниговские епархиальные известия" була опублікована затверджена чернігівським єпископом Веніаміном інструкція для осіб, що керували Чернігівським єпархіальним свічковим заводом. Вона, зокрема, чітко визначала мету діяльності підприємства і регламентувала роботу кожного члена заводського управління. Згідно з положеннями інструкції, підприємство складалося з двох частин – зі свічкового і воскобілильного заводів. Йшлося також про будівлі обох виробництв [29].

Більшу частину свічок завод у 1889 р. реалізував через купця Н.Вареникова. Він же за домовленістю виготовляв окремі сорти свічок для потреб Чернігівського єпархіального підприємства. Для визначення якості воску завод співпрацював з фармацевтом Шлегелем. Страхові операції проводив О.Серафимович [30].

30 січня 1890 р. з'їзд духовництва Чернігівської єпархії підтвердив свої попередні рішення щодо виключної купівлі церквами свічок безпосередньо з місцевого заводу та дозволу комітетові підприємства на власний розсуд відкривати у кожному повіті одне складське приміщення, завідувачі яких мали забезпечувати відшкодування вартості наданих ним для реалізації свічок своїм рухомим і нерухомим майном. Свічковим складом, що містився у будинку єпархіального духовництва в Чернігові, того часу керував священник І.Ремболович. На заводі у той же період зберігалися грошові кошти церков, єпархіального будівельного комітету, якими підприємство вільно розпоряджалося і нараховувало їм за це відсотки [31]. Гроші, що надходили до управління заводу на зберігання, фактично відразу ж йшли на вирішення нагальних потреб єпархії, зокрема, на добудову і облаштування приміщень Чернігівського єпархіального жіночого училища. Взагалі, великі суми грошей ніколи не зберігалися на заводі, а надходили, наприклад, до ради єпархіального жіночого училища. Таким чином, комітет підприємства грав роль посередника і "грошового гаманця" у фінансово-господарських операціях на території Чернігівської єпархії. Реальні кошти завод отримував тільки від продажу свічок, вони ж зберігалися у Чернігівському міському банку (під 3% річних) [32].

14 травня 1890 р. Державною радою був затверджений закон про виготовлення і продаж свічок, який діяв на всій території Російської імперії. Чернігівський пресосвященний Веніамін своїм рішенням запровадив ці нові загальнодержавні правила по єпархії. Зокрема, свічки мали вироблятися виключно з чистого бджолиного

воску. Для оптового продажу свічки слід було складати у пакунки із заводською етикеткою (не менше 20 фунтів у пакунку) із зазначенням на обгортці "церковные восковые свечи". Роздрібна торгівля була дозволена лише церквам і свічковим складам [33].

У жовтні 1890 р. єпархіяльний з'їзд духовництва кардинально реорганізував заводське управління і переобрав його керівництво. Зокрема, були обрані на три роки, а преосвященним Веніаміном затверджені: на посаді наглядача – О.Корейша, на посаді завідувача управління – священник В.Миславський, помічником завідувача – священник І.Ремболович, казначеєм – Г.Вербицький (через відмову останнього обов'язки виконував колишній наглядач священник А.Некрашевич). Поважним блюстителем підприємства було обрано протоієрея І.Буримова. Усі зазначені особи повинні були приступити до виконання своїх обов'язків з 1 січня 1891 р. Заводське управління складалося із завідувача, його помічника, наглядача та казначея. Завідувач заводу мав отримувати 400 крб., наглядач і казначей – по 900 крб. на рік. Двоє останніх повинні були постійно перебувати на заводі у помешканнях з освітленням та опаленням. Головною ж особою на підприємстві, яка керувала виробничим процесом, піклувалася про зберігання матеріалів і товарів, займалася їхньою закупівлею, видачею свічок покупцям, був наглядач заводу. Відповідальною особою, що управляла конторою, здійснювала облік, отримувала гроші для закупівлі необхідних матеріалів, видавала платню службовцям, був казначей. Діяльність інших посадовців та структур підприємства контролював завідувач управління свічкового підприємства, котрому допомагав помічник. Нове керівництво повинно було розробити оновлену інструкцію, яка б регламентувала діяльність заводського управління. Планувалося через деякий час зробити на заводі водогін, придбати коня (за 100 крб.) [34]. Підприємство обслуговувала страхова компанія "Саламандра" з Санкт-Петербурга. Зокрема, у 1890 р. річний страховий внесок становив 1675 крб. [35]

Таким чином, під час другого періоду діяльності заводу єпархіяльним керівництвом були здійснені окремі реформи, що дозволили підприємству нарощувати обсяги виробництва і збільшувати фінансові надходження.

1. Кучеровский Г. Черниговский епархиальный свечной завод (1872 г. – 1912 г.) и назревший вопрос // Вера и жизнь. – 1914. – № 20. – Часть неофициальная. – С. 63-76; № 21. – С. 54-63.

2. Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1872. – № 10. – Часть официальная. – С. 235-248; Отчет о состоянии Черниговского епархиального свечного завода, с 5 июля 1872 г. по 1 февраля 1873 г. // ЧЕИ. – 1873. – № 15. – Часть официальная. – С. 328-336.

3. Акт о принятии от Черниговского архиерейского домоуправления свечного завода для передачи оного в заведывание комитета, учрежденного при заводе // ЧЕИ. – 1872. – № 14. – Часть официальная. – С. 332-338.

4. Журнал заседания комиссии по устройству Черниговского епархиального свечного завода // ЧЕИ. – 1872. – № 21. – Часть официальная. – С. 539-541.

5. Руководство для комитета по Черниговскому епархиальному свечному заводу // ЧЕИ. – 1872. – № 23. – Часть официальная. – С. 563-575; Отчет о состоянии Черниговского епархиального свечного завода за 1873 и первую половину 1874 года // ЧЕИ. – 1874. – № 20. – Часть официальная. – С. 433-443.

6. Отчет о состоянии Черниговского епархиального свечного завода, с 5 июля 1872 г. по 1 февраля 1873 г. // ЧЕИ. – 1873. – № 15. – Часть официальная. – С. 328-336.

7. Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1873. – № 19. – Часть официальная. – С. 405-418.

8. От комитета Черниговского епархиального свечного завода // ЧЕИ. – 1872. – № 23. – Часть официальная. – С. 594-596.

9. Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1873. – № 16. – Часть официальная. – С. 340.

10. Отчет о состоянии Черниговского епархиального свечного завода, с 5 июля 1872 г. по 1 февраля 1873 г. // ЧЕИ. – 1873. – № 17. – Часть официальная. – С. 363-372.

11. Отчет о состоянии Черниговского епархиального свечного завода за 1873 и первую половину 1874 года // ЧЕИ. – 1874. – № 20. – Часть официальная. – С. 433-443.

12. Журналы Общеeparхиального съезда депутатов духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1874. – № 21. – Часть официальная. – С. 461-476.

13. Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1875. – № 3. – Часть официальная. – С. 48.

14. Журнал комитета Черниговского епархиального свечного завода 1878 года марта 12 дня // ЧЕИ. – 1878. – № 13. – Часть официальная. – С. 224-228.
15. О свечном заводе // ЧЕИ. – 1879. – № 14 – 15. – Часть неофициальная. – С. 160-163.
16. Отчет о состоянии Черниговского епархиального свечного завода за 1873 и первую половину 1874 года // ЧЕИ. – 1874. – № 20. – Часть официальная. – С. 433-443; Сведения о приходе и расходе сумм на постройку новых зданий Черниговского духовного училища // ЧЕИ. – 1879. – № 3. – Часть официальная. – С. 45-47.
17. Ведомость о количестве долгов Черниговскому епархиальному свечному заводу за восковые свечи, отпущенные из завода, за месяц декабрь 1879 года // ЧЕИ. – 1880. – № 6. – Часть официальная. – С. 63-65.
18. Ведомость о количестве долгов Черниговскому епархиальному свечному заводу за восковые свечи, отпущенные из завода, за март месяц 1880 года // ЧЕИ. – 1880. – № 19. – Часть официальная. – С. 226-229.
19. Ведомость о долгах Черниговскому епархиальному свечному заводу к 1 апреля 1881 года // ЧЕИ. – 1881. – № 19. – Часть неофициальная. – С. 425-428.
20. Журналы общепархиального съезда депутатов от духовенства // ЧЕИ. – 1885. – № 4. – Часть официальная. – С. 103-105.
21. Журналы общепархиального съезда депутатов от духовенства // ЧЕИ. – 1885. – № 4. – Часть официальная. – С. 107-109, 120-121; Список комиссионеров и церквей, состоящих в долгу более полугода Черниговскому епархиальному свечному заводу к 1 мая сего 1885 года, за отпущенные свечи // ЧЕИ. – 1885. – № 15. – Часть официальная. – С. 551-554.
22. Журналы общепархиального съезда депутатов от духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1885. – № 12. – Часть официальная. – С. 419-423, 432, 434; Журналы общепархиального съезда депутатов духовенства // ЧЕИ. – 1885. – № 18. – Часть официальная. – С. 653-655.
23. От комитета Черниговского епархиального свечного завода // ЧЕИ. – 1885. – № 23. – Часть официальная. – С. 759-766.
24. Отчет Черниговского епархиального свечного завода за 1885 год // ЧЕИ. – 1886. – № 16. – Часть официальная. – С. 567-595.
25. Журналы общепархиального съезда, утвержденные его преосвященством // ЧЕИ. – 1886. – № 4. – Часть официальная. – С. 74-75, 81-84; Отчет Черниговского епархиального свечного завода за 1885 год // ЧЕИ. – 1886. – № 16. – Часть официальная. – С. 567-641.
26. Акт ревизионной комиссии и доклад управления свечного завода // ЧЕИ. – 1896. – № 6. – Часть официальная. – С. 125-135.
27. Отчет комитета свечного епархиального завода за 1886 год // ЧЕИ. – 1888. – № 1. – Часть официальная. – С. 3-64.
28. Журналы общепархиального съезда депутатов от духовенства // ЧЕИ. – 1888. – № 6. – Часть официальная. – С. 273-274.
29. Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1889. – № 12. – Часть официальная. – С. 401-442.
30. Отчет об операциях Черниговского епархиального свечного завода за 1889 год // ЧЕИ. – 1890. – № 13. – Часть официальная. – С. 285-313; Отчет об операциях Черниговского епархиального свечного завода за 1889 год // ЧЕИ. – 1890. – № 14. – Часть официальная. – С. 335-346.
31. Журналы общепархиального январского съезда депутатов духовенства Черниговской епархии // ЧЕИ. – 1890. – № 5. – Часть официальная. – С. 129, 140-141, 144.
32. Разные известия // ЧЕИ. – 1890. – № 8. – Часть официальная. – С. 127.
33. Распоряжения епархиального начальства // ЧЕИ. – 1891. – № 13. – Часть официальная. – С. 471-474.
34. Отношение Черниговской духовной консистории общепархиальному съезду от 19 октября 1890 года // ЧЕИ. – 1890. – № 23. – Часть официальная. – С. 642-660.
35. Журналы по делам свечного епархиального завода // ЧЕИ. – 1891. – № 24. – Часть официальная. – С. 20 – 64.

В статье на основе материалов, которые были опубликованы в журналах "Черниговские епархиальные известия" и "Вера и жизнь", говорится о деятельности Черниговского епархиального свечного завода в 1872 – 1916 гг. Основное внимание уделено вопросу финансирования этим предприятием различных церковно-образовательных проектов в Черниговской епархии.

Ключевые слова: Черниговская епархия, завод, предприятие, свечи, прибыль.

On the basis of the materials which were published in the newspaper "Chernihiv eparchial tidings" and "Faith and life" this article refers to the activities of the Chernigov diocese candle factory in the 1872-1916. In this article basic attention is spared to the question of financing various church and educational projects in the Chernigov diocese by this enterprise.

Keywords: Chernihiv diocese, factory, candles, profit.